

те на другите етнически групи в страната, но взети като цяло, а не във всеки отделен случай, циганите по-масово проявяват военна устойчивост при изпълнение на бойните си задължения. **Трето**, както при свикване под бойните знамена, така и след това (по време на война), за тях никой не се засъгътва - било за освобождаването им от военни задължения, било за поставянето им под по-лек режим на участие във войната, както това се прави за другите етнически групи в страната. **Четвърто**, циганите участват във войната напълно равностойно, без оглед на вътрешнорелигиозното си деление на християни и мюсюлмани, с което циганите мюсюлмани се отличават значително рязко от останалите последователи на исляма в нашата страна (особено пък от тези, които се манифестират като "етнически турци").

По време на участието си във войните, циганите се запознават непосредствено с антивоенната дейност в армията, с побратимяването между българските и руските войски, с отзвук на Октомврийската революция сред войнишките маси у нас, с нарастващото недоволство към българските експлоататори и чорбаджии и желанието на войниците да търсят отговорност от царския двор и неговите приближени за погромите над народа и родината, и други такива. Всичко това, естествено, формира сред част от циганите ново съзнание и култура с определена прогресивна насоченост. Обръщам внимание на всичко това, защото тъкмо в него се открива онзи решаващ фактор на коренната промяна в организираните движения сред циганите след въпросните три войни. Преди тези войни организираните движения на циганите имат тясна проблемно-тематична насоченост, а след тези войни те все повече и повече се оптимизират и започват да се оформят като ромски варианти на останалия обществено-политически и културно-просветен живот в страната.

Редица данни показват, че именно след края на Първата световна война и по-конкретно през 1919 г. завърнали се от войната цигани полагат началото на нова форма на организация и защита на ромските права и свободи. На редица места из страната се създават "**цигански комитети**" от 5 до 7 души, които конкурират дейността на старите черибашии и постепенно изтласкват "лонджиите" от редица техни извънп-